

Folktro och sägner från båda sidor kanalen

- Studiehandedning för lärare -

Sammanställd av
Bengt Hansson, Falsterbonäsets museiförening
Jan Olofsson, Skånes hembygdsförbund
2010-09-13

SKÅNES HEMBYGDSFÖRBUND

1. Inledning.....	4
2. Sägner, folktro och sagor	5
2.1 Varför berättas sägner?.....	6
3. Liten skånsk väsensammanställning	6
3.1 Skogssnuvan.....	6
3.2 Varulv – här vuser en febb!.....	7
3.3 Bäckhästen.....	7
3.4 Vättar	8
3.5 Goenissen /Tomten.....	8
3.6 Jättar	9
3.7 Troll.....	10
3.8 Kvinnliga trädväsen och vårdträd	10
3.9 Kyrkogrim	11
3.10 Nattravn	12
3.11 Var det allt?	12
4. Öster om Falsterbokanalen: St. Hammar och Räng	12
4.1 Fredshög: Spökerier och prinsessägner.....	12
4.1.1 Varför så många sägner om Fredshög?	13
4.1.2 Vad hade sägnerna om Fredshög för funktion?	14
4.1.3 Men inte gör vi väl såhär nu för tiden?	15
4.1.4 Har vi någon nytta av dessa gamla sägner idag?.....	15
4.2 Lyktgubben i Stora Hammar.	15
4.2.1 Folktrons förklaring till vad han såg	16
4.2.2 Lyktgubben som fenomen	16
4.2 Kungshögen i St Hammar	17
4.3 Den ondes fingrar	18
4.4 Offertornen	18
4.5 Forntidsstaden Halör	18
5. Väster om kanalen: Skanör och Falsterbo.....	19
5.1 Bäckhästen i Spelebäcken	19
5.2 Herr Alf	19
5.3 Kyrkogrimmarna i Skanör och Falsterbo	19
5.4 Gya	19
5.5 Spinnerskan på Ljungen	20
5.6 Skyttsie hage	20
5.7 Skomakaren i päronträdet.....	20
6. Modern folktro och moderna sägner?	21
7. Att arbeta med folktro och sägner i skolan.....	22
7.1 Öka berättandet!	22
7.2 Att lära känna sin bygd.....	22
7.3 Vad berättar vi idag?	23
7.4 Gestaltning	23
7.5 Nya väsen och sagor.....	23
7.6 Källkritiskt tänkande	23
7.7 Diskussionsförslag	23
7.8 Gratis lärarhandledning	24
7.9 Mångfaldsperspektiv	24
8. Faktasök om hembygden.....	24
8.1 Sökbart via Internet	24

8.2 Hembygds- kulturföreningar i närområdet.....	25
8.3 Arkiv.....	25
9. Mer att läsa	25
9.1 Litteratur.....	25
9.2 Arkivuppgifter.....	26
9.3 Internet	27

1. Inledning

Skånes hembygdsförbund organiserar drygt 100 medlemsföreningar i Skåne. En av arbetsuppgifterna består i att tillsammans med medlemsföreningarna göra hembygden mer tillgänglig för skolan. Arbetet ingår i ett kulturpedagogiskt uppdrag från Region Skåne där nyckelorden är *samhällsbyggnad, etik och ideologi* under olika tidsepoker. Hembygden med gårdar, landskap, byar och tätorter är utmärkta platser att ta hjälp av för att diskutera dessa teman. Denna handledning är en produkt av ett sådant samarbete mellan Skånes hembygdsförbund och Falsterbonäsets museiförening.

Falsterbonäsets museiförening driver Falsterbo museum som är uppbyggt kring ortens historia från medeltid till nutid. Här finns bl.a. en utställning om Nordens äldsta fyrplats, en komplett kopparslagarverkstad och ett historiskt naturrum. På Östergatan i Falsterbo ligger Andreas Lundbergagården med anor från 1658, möblerad som ett skeppsredarhem från 1880-talet. Föreningen arrangerar historiska stadsvandringar i Skanör och Falsterbo i juli varje år.

Handledningen kretsar kring de många sägner, skrock och berättelser som finns på båda sidor kanalen, dvs Skanör/Falsterbo och Stora Hammar/Räng. Målgruppen är lärare i detta områdets skolor som vill arbeta praktiskt och teoretiskt med temat folktro och berättelser relaterat till nutiden. Handledningen är tänkt att användas vid arbete med hembygden, i anknytning till ett besök i Falsterbo museum, ute i bygden eller i skolan. I handledningen vill vi även ge tips på hur ni själv kan hitta fakta om hembygden och diskutera detta källkritiskt.

Medverkande till denna skrift har varit från Skånes hembygdsförbund, Jan Olofsson och Linda Olofsson samt från Falsterbonäsets museiförening, Bengt Hansson.

Vi hoppas sägnerna ger både nytta och nöje!

2. Sägner, folktro och sagor

Låt oss börja med några definitioner (ur Schön 2002:8-9):

- **Folksagan** utspelar sig ofta på en *odefinierad plats* i en *odefinierad tid* (Det var en gång...i landet västan om sol och östan om måne...). Miljön är ofta *abstrakt och schablonmässig* och sagan är ofta relativt *lång* och består ofta av *flera episoder*. *Tretalet* spelar ofta stor roll (tre önskingar, tre bröder, tre hus etc). En saga berättas inte med målet att bli trodd
- En **folksägen** däremot är oftast *kort* och omtalar oftast exakt *vilka* som var med, *när och var* det hände. Handlingen är ofta *konkret och vardagsnära*, även om övernaturliga fenomen tas upp. *Trovärdiga detaljer* och *bevis* tas med (...detta berättade far och han ljög aldrig). En sägen berättas alltid med målet att bli trodd. Sägner följer en ”mall”.
- Förvånansvärt många av våra sägner är *vandringssägner*. De berättas med ungefär samma innehåll över stora delar av världen, men innehåller alltid angivelser om lokal tid, plats och vilka som var med! *Lokalsägner* är mer bildade kring plats, men de är få och ofta påverkade av vandringssägner.
- *Mytiska sägner* skildrar människors kontakter med olika övernaturliga fenomen och väsen medan de *historiska sägnerna* som mer berättar om vad som hänt på det lokala planet. Sådana kanske förklarar ortnamn, tar upp historiska händelser mer eller mindre sanningsenligt samt blandar in historiska personer. I Skytts härad finns några sådana sägner om Karl XII:s landstigning vid Stavstens udde.
- *Rykten* är också berättade för att bli trodda, ofta är de sensationella, kortfattade och kompletteras med sk bevis. Men de saknar oftast själva berättandet, epiken, utan är mer av arten ”Hörde du att x har gjort såochså?”

En berättelse som färdats från mun till mun förändras, anpassas, man lägger till och drar ifrån, blandar in andra berättelser, slipar poängen och börjar med tiden uppträda i olika varianter. Uttalandet ”*Det finns alltid en kärna av sanning i varje sägen*” är inte sant. En berättelse överlever bara om den är tillräckligt bra och kanske anpassningsbar. Sedan måste man försöka avgöra en eventuell sanningshalt från fall till fall (Schön 2002:12).

Folktro är ett trossystem uppbyggt på flera stödben. Dels finns enligt folktroen en mängd *väsen* som befolkar världen. Men i folktroen ingår också *magi* (synskhet, ramsor, amuletter, traditioner mm) och tron på *varsel*, dvs olika tecken som skulle avslöja framtiden, te x vem som ska dö och när, vem som ska komma etc. Slutligen ingår också *ödestro*, ofta kombinerat med tro på Gud. Religionen och folktroen stod i praktiken inte varandra emot, utan kompletterade varandra, även om många präster kanske inte skulle hålla med. (Isaksson 2007:44-46). Folktroen innehåller spår som leder tillbaka till fornskandinavisk religion, det var lättare att ersätta Oden och Tor med Kristus än att ersätta gårdsguden, dvs tomten.

Folktroen var särskilt viktig vid nöd, stora helger och betydelsefulla skiften i livet. Medan kristendomen koncentrerades på hur man skulle leva för att få det bra efter döden, så var folktroen mer sysselsatt med hur man skulle bete sig i jordelivet. Den religiöse kunde be en högre makt om hjälp, men den som sysslade med **magi** trodde sig kunna se till att ett väsen följde hans vilja. Inom magin följde man ofta regeln **lika ger lika/lika botar lika**. Liknade en blomma ett hjärta, så kunde den bota hjärtsjukdomar, lät ugglan ”klävitt”, så skulle någon dö, kläs i vitt. **Fortsättningsmagi** (såkakan smulas i vårsådden) och **beröringsmagi** (genom att

ha något som tillhör någon, så kan man skaffa sig inflytande över den) var andra viktiga metoder.

Då medvetna handlingar i magiskt syfte blir till slentrian, dvs man vet knappast varför man gör det, t ex spottar tre gånger då man ser en svart katt, då talar vi om **skrock**.

Tydor, varsel och **omen** var viktiga inslag i folktron och den folkliga spådomskonsten. I detta ingick **märkesdagar** där man t ex observerade vädret för att förutsäga något: skörd, kommande väder eller ofred (Berndtsson-Melin, E 2002:77-81).

2.1 Varför berättas sägner?

- *Underhållning* genom muntligt berättande
- Även om många sägner är skräckfyllda, så kan folktron också ge *trygghet och hopp*. Det fanns väsen som brydde sig om och kunde hjälpa, bara man visste hur man skulle bete sig. En och annan blev rik genom att hålla sig väl med trollen.
- *Förklaringar, mening och sammanhang* i verkligheten kan skapas genom folktrons sägner. Fenomen man upplevt kunde förklaras och förstås: sjukdom, otur såväl som lycka kunde förklaras och positiva lägen kunde eftersträvas genom att bete sig rätt.
- Sägner och folktron *kompletterade* kyrkan, gav alternativa förklaringar. Inte kunde Jesus hjälpa till med tröskningen. Med tomten var det en annan sak, han var så att säga på "rätt" nivå. Kristendomen var för många en söndagsreligion som inte alltid var applicerbar i vardagslivet.
- *Uppfostran*. Om Näcken lurar i vattnet kanske inte barnen törs gå dit.
- *Etik* och gränser för människors handlande: genom sägner får man lära sig en del om vad som är rätt och fel, det oundvikliga straff som kommer om man inte håller sig inom gränserna. Att vara ödmjuk inför naturen och sådant man inte visste så mycket om. Att respektera sociala normer såsom att inte arbeta efter mörkrets inbrott
- *Tänjer gränserna för verkligheten*, t ex de gränser som finns mellan liv och död. Den döde kunde återvända och besöka oss, det gör sorgen mer uthärdlig (Schön 2001:14-15).

3. Liten skånsk väsenssammanställning

Enligt folktron fanns väsen av olika slag så gott som överallt. Det är därför väl omfattande att försöka beskriva dem alla, utan här ges bara ett litet smakprov där koncentrationen ligger på väsen särskilt vanliga i Skåne i allmänhet och Skytts härad i synnerhet.

3.1 Skogssnuvan

Skogssnuvan eller mer vanligt i övriga landet, skogsrådet, var ett kvinnligt väsen som härskade i skogen. Hon har sannolikt en förkristen bakgrund och ledde gärna folk vilse i skogen och förförde ensamma män. Men hon kunde också vara hjälpsam, vilket en berättelse från Lilla Alstadtrakten visar. Oftast tänkte man sig henne som mycket vacker, dock med ryggen urgröpt som ett baktråg. Även andra platser hade skyddsran av liknande slag, t ex *sjörådet*. Skogssnuvans manlige motsvarighet är *skovmannen*, luden över hela kroppen.

(Läs mer i Christoffersson, O. 1980: 28-36 ; Stattin, J. 1991:62-63; Schön, E. 2000: 65-73; Schön, E. 2001: 117 eller Isaksson, S. 2007: 61-66).

Funktioner: Skogssnuvan har en uppfostrande funktion som omvänd role-model åt kvinnor: sexuellt lössläppt, naken och lockande, lever i skogen, kunde vara mordisk, hon är en motsats till idealkvinnan och på så sätt sedelärande. För mannen är hon en uppfostrande varning: inled inga lösa kärleksrelationer, du vet aldrig vem det kan vara med...annars kommer straffet. En del sägner har också uppfostrande funktion för att man skulle bete sig artig och med respekt:

de som inte gjorde någon stor sak av att de sett skogssnuvans svans fick god lycka i livet, medan de som hånade henne alltid förföljdes av otur.

Berättelser om skogssnuvan/sjörået vittnar också om ett samhälle med stark social kontroll: Den som lyckas bättre än andra vid jakt och fiske är misstänkt, det måste förklaras. Avund är en stark kraft!

Så kunde skogssnuvan också vara en bekväm förklaring: hon förvrängde synen så man gick vilse och hon förtrollade vapen så man inte kunde jaga (Schön 2001:115f). Kunde vara bra förklaringar då man inte hittade hem / kom hem tomhänt...

Det var ensamma män, kolare, tjärbrännare och skogsarbetare, som råkade ut för henne. Intressant är att *bergrået* i norra Sverige främst dök upp i manlig gestalt hos flickorna på fäboden (Schön, E. 2001:119)...det man inte har, saknar man...

3.2 Varulv – här vuser en febb!*

Varulv, manvarg, blev man förvandlad till om en mor på något sätt försökt få en så smärtfri förlossning som möjligt med hjälp av diverse magiska riter, t ex krypa genom ett föls fosterhinna. Barnet blev, om det var en pojke till varulv och om det var en flicka till en *mara*. (Läs mer i Christoffersson, O. 1980: 46 ; Nicolovius 1996:173-174; Schön, E. 2000: 95-97 eller Isaksson, S. 2007: 73-76).

Från Räng rapporteras en varulv ha blivit ihjälslagen: ”Värúler satt på trapporna här förr. Uppe vid Reng, vid en bäck sprang ett lurvigt djur som man tog död på sedan, och då blev det en människa.” (M14402:22). ”Varulven hörde man alltid om som barn. Den såg ut som en hund, men sprang på tre ben med det fjärde upplyft till svans. Den hade alltid ett sår på näsan också. Man kunde se dan efter, om det satt klädtrasor i tänderna på nån. Då var det en varulv som försökt riva en kvinna. Det kunde vara en gift man som var varulv och då varnade han alltid sin hustru för att gå ut om kvällarna. Om det var en havande kvinna, så kunde varulven riva en sådan och få ut barnet och dricka blodet, så blev varulven fri. Det var ingen havande kvinna som vågade gå ut om kvällen utan sällskap. Trösklarna skoddes med stål, så att varulven inte skulle komma in” (M14402 88-89). Söder o Kämpinge, vid offertornen, ska en havande kvinna ha blivit dödad av en varulv (M10645:57). Tron på varulvar är gammal och finns t ex i Egil Skallagrimsons saga som utspelar sig under vikingatid.

En sentida historia om en varulv från Trelleborg visar hur rykten bland barn kan få väldiga proportioner och hur massmedia kan ”hjälpa till” med spridningen. Så sent som november 2009 skrevs ytterligare en artikel om detta i Trelleborgs Allehanda.

(Läs mer i Lövkrona I. och Petersson, P. 1991: 161-182; samt Trelleborgs Allehanda, 2009-11-07: sid. 1, del B.)

Funktioner: Här handlar historierna om att veta sin plats. Om du som kvinna försökte komma ifrån att föda i smärta så skulle du få ett straff, eller rättare, barnet blev straffat istället. Den starka sociala kontrollen i samhället skymtar också: kvinnor, särskilt havande, ska inte ut o springa i onödan, de skrämdes att bli hemma. Kanske ser vi också det övernaturliga som förklaring på avundsvärd förmåga, att föda med mindre smärta än de flesta.

3.3 Bäckhästen

Bäckhästen brukar betraktas som en aspekt av Näcken, men är förmodligen en enskild varelse från början (Stattin 1991:73). Denna häst är knuten till södra Sverige, främst Skåne och observationer har gjorts bl a i Lilla Alstad, i Albäcken och i Gässie. Också i Skanör,

---

* ”Här växer en svans” – Nicolovius 173-174

närmre bestämt i Spelebäcken, fanns en sådan. Bäckan är numera igenlagd. Också ute på Ljungen och vid Flommen i Falsterbo har bäckhästen observerats. Bäckhästen uppträder ofta som en vit/grå häst som vill locka barn och vuxna ned i djupet. Enligt många sägner kan hästen förlänga sig för att fler skulle få plats på ryggen.

Om badvatten inte fanns inburet inför en barnafödelse, så fick man inte gå ut och hämta det ur närmaste vattendrag då barnet var fött. Då kunde Bäckhästen smyga sig med i vattnet och ställa till ofog med barnet. Man använde då hellre mjölk eller svagdricka. (Läs mer i Dufberg 1994:253-254, Hommerberg 1946:9-10, Nicolovius 1996:100, 164, Christoffersson, O. 1980: 42 ; Stattin, J. 1991:69-73; Schön, E. 2000: 73-75 eller Isaksson, S. 2007: 58-61).

Funktioner: Här har vi till stor del uppfostrande funktion, sätt dig inte på främmande hästar och, kanske främst för barn, gå inte nära vattnet!

3.4 Vättar

Man tänkte sig att vättarna levde i större grupper, ungefär på människors vis. Oftast levde de under marken på gården, eller t om under husen. Till skillnad från tomten, så brydde sig vättarna inte om hur människorna på gården levde. Oftast såg man dem inte, och om så skedde var de oftast grå med en liten luva. De kunde förvandla sig till paddor.

Vättar kom människor i kontakt med främst då vättarna kände sig hotade eller stördes av människorna. Vättarna krävde respekt. Det var t ex viktigt att inte vara för snabb med att sopa upp smulor och hålla ut hett vatten utan att ropa en varning innan var otänkbart.

Vättarnas hämnd kunde vara att bränna gården, se till att barnen dog eller att djuren inte trivdes på gården. Särskilt utsatta var barnen. Barn som skrek mycket ansågs vara plågade av vättarna som sög deras fingrar och tår. Vätteljus, fossil av en gammal bläckfisk, trodde man var just belysning som de underjordiska använde sig av. De användes ibland som magiska läkemedel. Vättar har mycket djup tradition, de omtalas redan under vikingatiden (Schön, E 2000:41-45, Isaksson, S. 2007:77-78, Stattin, J. 1991:73-79).

Vättarna kunde också ta väl hand om barnen, amma barnet och tända sina små vätteljus omkring det där det låg, mätt och leende (Nicolovius 1996:175)

I uppteckningar från Lilla Alstad och fru Alstad benämns vättarna såsom *husrån*. (Christoffersson, O 1980:30-32) En österlensk variant är *goavätta*, ett ensamt kvinnligt väsen (Stattin. J. 1991:74).

Funktioner: Här handlar det mycket om respekt, visa respekt och vördnad för din omvärld, så går det bra för dig och din gård

3.5 Goenissen /Tomten

Skillnaden mellan tomten – skånska: goenissen- och vättarna var att tomten är en ensamvarelse som lade stort engagemang i gårdens skötsel, medan vättarna var kollektiva varelser som helst skötte sig själva. Många ”gråzoner” fanns däremellan i sägnerna. Istället för under marken bodde tomten oftast på höloftet eller i stallet.

Tomten var en lynnig figur som, om man stod på god fot med honom, gav rikedom till gården och hjälpte till med arbetet under natten, vilket kunde höras men nästan aldrig iaktas. Men

om man höll dålig ordning och inte skötte sin gård, så hämnades tomten, t ex genom att dela ut örfilar ur tomma intet eller se till att djuren inte trivdes. En sak krävde tomten och det var gröt på julafton, dessutom med en rejäl smörklick i. Annars blev hämnden grym, t ex kunde han slå ihjäl bästa kon.

Ordet tomte står för tomtegubbe, eller äldre, tomtagud, dvs ett litet lokalt väsen som skötte om hus och gård, rådde över fruktbarhet och beskyddade odlingarna. Tomtagudar finns omnämnda under 1300-talet i och med att kyrkan bekämpade tron på dem (...*man skall ey tro uppå tompta gudha*), men tron på dem går rakt ned i förkristen tid. Det skånska ordet *goenisse* är kopplat till danskans nisse. (Isaksson, S 2007:68-69; Schön, E 2000:30-35, Schön, E 2001:55; Christoffersson 1980:39-41).

I alla hus, berättar Nicolovius om Skytts härad, hur fattiga de än var, så fanns en *Gode Nisse*, en tomtegubbe, som hedrades som husets osynlige beskyddare. Vid alla högtidliga tillfällen sattes något av den anrättning som vankat, upp på vinden till honom (Nicolovius 1996:14). I Norregård på Storgatan i Skanör omtalas goenissar (Dufberg 1994:255).

Funktioner: Liksom med vättarna ovan, så handlar det mycket om respekt, visa respekt och vördnad för din omvärld, så går det bra för dig och din gård. Ingen trodde att det räckte med att ställa ut gröt en gång om året för att arbetet på gården skulle bli gjort, men om man kämpade på det hårdaste man kunde *och* ställde ut gröten ja då kunde man få makterna, tomten, lyckan på sin sida.

Dessutom har nog tomtesägner berättats för att främja fliten, tomten kontrollerade och övervakade allt arbete och ingen vågade ta risken att förnärma honom, vare sig dräng eller husbonde.

3.6 Jättar

Liksom tomtar och vättar så kan vi leda tron på jättar ned till förkristen tid. De nämns t om på runstenar. Berömda skånska jättar finns det gott om, mest känd är kanske Finn. Jättar tyckte särskilt illa om kyrkor och kastade därför stora stenar på dem, sk jättekast, dvs det vi idag benämner flyttblock.

Förutom jättekasten så fanns gott om spår av dessa väsen: jättegrytor (från istiden) och jättestuer (gånggrifter). Oftast sågs de som ensamväsen och man tänkte sig att de levde i berg, kullar och högar.

Jättarna anses ofta i sägnerna som en slags utdöd ursprungsbefolkning, vilket påminner lite om tankegångarna i fornnordisk mytologi. De anses ha format landskapet genom att göra öar, åsar, kasta sten mm. (Isaksson, S 2007:53; Schön 2000:59-62; Stattin, J. 1991:63)

En uppteckning om jättar finns från området: "På tal om jättar så berättade man förr i tiden att några "riktiga jättar" aldrig bott här nere, men att de ibland kommit på besök här i St. Hammar och Reng. Minnen efter deras besök är de många sk "jätteknaparna", ett slags djurförsteningar som man finner här nere. En gång var här en jätte som var så stor att då han var på halvöns smalaste del, så kunde han "stridda" över halvön, alltså stå med ett ben i Höllviken och ett ben i Ammebukten" (M3969:31).

Funktioner: Som framgår ovan så var funktionerna med jättesägner ofta att förklara hur landskap formats, varför stora stenar ligger där de gör samt hur stora byggnader en gång uppförts (jfr Finn i Lund och jätten vid Glimmingehus).

3.7 Troll

Trollen tänkte man sig levde ute i markerna, ofta under marken, i stora stenar eller i berg. Vi har idag ofta en bild av trollen som fula och dumma, men sådana är sällan sägnernas troll. De beskrivs ofta som människolika, fast vackrare, och klädda i fina kläder. Faktum är att de kunde vara mycket svåra att skilja från människor. Då fick man ta till små knep, t ex kunde man lyssna om de bad bordsbön (de är fullständigt allergiska mot kristendom) eller om de undvek vissa för dem magiska ord såsom björn eller sax (vilket de kallade för *storhund* respektive *tvestjärt*). Fick man se dem eller blev misstänksam, kunde man göra korstecknet. Var det troll, så försvann de ögonblickligen.

Troll bodde, liksom människorna i kollektiv, de höll djur och levde ungefär som människor på de stora hela. Men de gillade att ställa till det för folk: ta deras djur, redskap, mat och öl, stjäla deras små barn och lägga dit deras egna (bortbytingar) eller varför inte fånga in vuxna som då blev bergatagna. Helst ville trollen åt gravida och nyblivna mödrar.

Skydd mot troll var i första hand stål och kristendom. Att lägga stål i eller under vaggan skyddade en lille och blev man själv bergatagen kunde det räcka med att nämna ordet Jesus, så blev man frisläppt.

Man kunde dock också få hjälp av trollen, byta varor och tjänster, trollkvinnorna kunde hjälpa till med att spinna o dyl (Isaksson, S 2007:69-72; Schön, E. 2000:35-41; Stattin, J. 1991:63)

Trollen skydde åskan och gömde sig då i sin osynliga form gärna intill människor. Så kunde man förklara att folk blev träffade av blixten, den var egentligen ute efter trollen... (Nicolovius 1996:102-103).

Kända platser för troll o dyl var Vellingebacken som det finns flera sägner kring (Christoffersson, O. 1980:60-63). Ute på Knösen, yttersta delen av Skanör- bodde troll som bergatog en ung kvinna vid namn Tora och lämnade ett träbeläte i hennes säng i utbyte (Dufberg 1994:243). En liknande berättelse berättas om Prinsabacken i Falsterbo (Hommerberg 1946.11f). Men det mest kända trollet (om hon nu är ett sådant) är syster Gya ute på Ljungen. Vi återkommer till henne.

Funktioner: Trollen är ett exempel på att alla områden i världen ansågs befolkade. Trollen bodde i skogen och i bergen, näcken i vattnet, vättarna under golvet etc. Men de som bebodde andra världar var annorlunda än vi och kunde därför vara farliga.

Naturligtvis kunde det vara bekvämt att skylla på trollen om maten försvann ur förrådet, om man som liten vallpojke blev av med ett får.

Tanken kring bortbytingar har säkert att göra med funderingar varför alla barn inte utvecklas normalt och bakom historier om bergatagning finns säkert ofta sinnesförvirring och minnesförluster samt, såklart, det enkla faktum att man gått vilse.

3.8 Kvinnliga trädväsen och vårdträd

Det finns flera sådana nämnda i Skåne. Mest känd är nog *Hyllemor*, som sägs sitta under fläderbusken, en fruktbarhetsgudinna som man skulle ge ett litet offer för god årsväxt på gården. Till exempel kunde man slå ut ett krus av julölet vid fläderbusken.(Bringeus, N-A 1991:131) eller ge henne lite julgröt.

Att skada en fläderbuske eller kissa på den straffades direkt med *hylleskäll*, ett slags hudutslag, eller svår tandvärk. Hylleskäll botades med att man tvättade sig i mjölk, som slogs

ut vid fläderbusken. Man skulle också säga ”Det ger jag dig o de dina om du vill låta bli mig och de mina och förlåt mig för att jag varit dig förnär”

Hyllemor (även hyllefroa, hyllekäringen) visade sig på julafton, sittandes i den äldsta och största fläderbusken. Hon bar grön kjol och röd tröja med förkläde med svarta, röda och gröna ränder. Hon var barhuvad och hade vackert, lockigt, ljusgulrött hår. (Christoffersson, O. 1980:48).

Det finns till och med uppgift om att hon skulle vara Frya (Freja), som ibland figurerar i folktron, boendes i hyllebusken och att hon visade sig varje lussenatt, enligt beskrivning och uppenbarelse som ovan. Viktigt var, då man ville ta blommorna om våren, att be om lov med versen ”O heliga moder(!), låt mig taga blommor, så ska jag ge dig lika gott igen” (Christoffersson, O. 1936:116).

Ett annat trädväsen var *Askefroa*, känd från Skåne. Hon höll, som framgår av namnet, till i askträd som man gav ett offer till. På vissa håll var respekten så stor för Askefroa, att man inte vågade gå nära höga askar efter mörkrets inbrott. Asken har en särstatus i Norden som går tillbaka till förkristen tid. Asken Yggdrasil var världsträdet. I senare tid ansåg man att askens bark kunde stoppa blodflöde och att dess blad var bra mot ormbett. I likhet med flädern skulle man passa sig för att kissa på askens rötter. (Schön 2000:144-145).

Vårdträdet utgjorde boning för gårdens skyddsande, *vården*. Trädet skulle skyddas väl, det symboliserade gårdens och släktens lycka. Det var alltid ett lövträd: ask, alm, lind eller lönn. Den stora linden vid gamla prästgården i Skanör brann ned 1885. Den ansågs vara staden vårdträd. (Dufberg 1994:257f)

Funktioner: Precis som med gröt till tomten så finns här baktanken att ge för att man ska få, ge lite julöl för att årsväxten skulle bli god. Dessutom spelar vördnad och respekt för naturen en stor roll i sägner kring dessa väsen.

3.9 Kyrkogrim

Ett av de mest skånska väsendena är *kyrkogrimmen*, ett djurspöke som vaktade kyrkan, höll reda på människor och andar, vaktade kyrkans skatter samt körde bort nattliga besökare. Detta väsen är bara känt i Skåne, Västsverige och Danmark. kyrkogrimmen trodde man kom till genom att man skulle ha murat i ett djur, det första man såg, då kyrkan uppfördes, som ett slags offer. Det djuret, i förfärlig gestalt (även om det var en tupp eller en katt), blev sedan kyrkogrim. Oftast var det ett nötkreatur, en vädur eller en tupp. Man trodde att grimmen kunde döda människor som närmade sig kyrkan i fel ärende eller vid fel tidpunkt.

I Skytts härad tänkte man sig att den människa som dog först i församlingen under året blev kyrkogrimmens medhjälpare, *kyrkogårdsgrimmen*, bl a med uppgift att varsla om andra människors död (Isaksson, S. 2007:159-166; Stattin, J. 1991:64-69; Nicolovius 1996:101,188).

Både kyrkan i Skanör och i Falsterbo hade kyrkogrimmar. På båda ställena var det fråga om katter (Dufberg 1994:256, Hommerberg 1946:4)

Funktioner: Kyrkogrimmen kan man säga är ett slags rå som bevakar gränser (kanske betyder *grim* just råmärke). Funktionen med detta väsen vara att skrämman folk från att röra sig i närheten av kyrkan och kyrkogården.

3.10 Nattravn

Detta utpräglat sydiskandinaviska väsen kunde visa sig i skrämmande fågelgestalt om natten, flaxande, stönande och skrikande. Man tänkte sig att det var en död människas själ, främst var det särskilt syndfulla människor som kunde råka ut för detta öde eller de som inte fått hamna i vigd jord. Att möta en nattravn kunde få stora konsekvenser: man kunde dö, bli blind eller galen. En man från Viks fiskeläge hörde en natt ett hemskt skrik och såg då ett nattravn komma upp ur marken och skaka av sig dödsmlan. För att inte råka illa ut kastade han sig på marken och grävde ett litet hål för näsan, som han kunde andas i och på sås sätt klarade han sig. Det finns också sägner som nämner nattravnen som kyrkogårdens onda invånare som jagas upp av kyrkogrimmen om natten. De uppträdde ibland kollektivt. Förutom i Skåne är nattravnen kända i Danmark och på Island. (Isaksson, S. 2007:158-159; Stattin, J. 1991:62; Schön, E. 2000b:168; Nicolovius 1996:102).

Funktioner: I fallet med nattravnen var nog funktionerna främst två: Lev rätt så att du inte blir nattravn och därmed ingen vila efter döden samt håll dig inne på natten så att du inte möter en nattravn. Dessutom kunde man kanske förklara sinnesförvirring med att den personen förmodligen mött nattravnen, men inte kunnat skydda sig.

3.11 Var det allt?

Den frågan kan bara besvaras med: O nej! Som exempel tar vi oss till Falsterbo år 1676. Den 14 juli visade sig en *havsmän* ute på Falsterborev! Han stod i solnedgången upprätt ur vattnet en lång stund, med långt, svart hår och brett skägg. Hans hud var glänsande (Hommerberg, C. 1969:91)

Det fanns (och finns) mängder med olika väsen i folktron, och här har bara ett litet antal kunnat överskådligt presenteras. Bland dem vi inte lyft fram finns *Näcken*, *älvorna*, diverse *spöken*, *lyktgubbar* (återkommer vi till nedan), *maran* och olika spökdjur såsom *glosan*, *svarta hundar* och vaktande vädurar. Eller varför inte *djävlar* och gamla *asagudar*? *Drakar* och *lindormar*? Alla figurerar de i folktron och alla hade de sina funktioner.

4. Öster om Falsterbokanalen: St. Hammar och Räng

Nedan kommer att ges några exempel på lokala sägner från den östra sidan av Falsterbokanalen. Tyngdpunkten ligger på sägner som kanske inte blivit så kända, utan blivit kvar i gömmorna på Folkklivsarkivet i Lund.

4.1 Fredshög: Spökerier och prinsesssägner

Fredshög, gravhög och gård som fått sitt namn av högen, är beläget vid havet, söder om Kämpinge. Om vi börjar med själva högen så finns uppgiften att där slutits fred mellan tre kungar en gång i tiden (RAÄ Räng 2:1). En variant på detta nämns också i en uppteckning i Folkklivsarkivet i Lund ”...att på denna hög en gång skulle ha slutits fred mellan Danmark och något annat land” (M15673:16). Vid högen ska det finnas en sten med ett fotavtryck av ett troll (M14402:89).

Men ännu fler uppgifter finns om gården Fredshög. Det sägs att där ”fanns förr en massa spöken och otyg, ingen vågade sig ner i stallet i mörker utan lykta ty det var farligt, bland annat fanns en ”Nisse” ”(M15673:15). Måne var det han som arbetade på nätterna med att skära hackelse till hästarna. Så lät det i alla fall, men när folket kom ut, så var allt tyst och lugnt på hackeslogen. Utanför gårdsporten uppenbarade sig en frackklädd man utan huvud och ett ungt par på väg till fots förbi gården råkade ut för märkligheter: ”Då de kom till

Fredshög flög hatten av på fästmannen och det brann i håret på han ”Det brinner i håret” sa fästmön. ”Tig stilla”, sa fästmannen. När de så hade gått en bit, stannade hatten och han tog den på, och håret blev släckt” (M14402:90).

Inte bara spöken och gårdstomtar ställde till det på Fredshög. Även gårdens invånare hade synnerligen otrevliga vanor berättas det, nämligen sjöröveri. Man ska vid Fredshög ha tänt eldar för att vilseleda fartygen så att de gick på grund och därefter givit sig på plundring. Den sägen som nu följer finns upptecknad i flera versioner i Folklivsarkivet, den äldsta är upptecknad 1946:

”En gång, så berättar sägnen, hade man på detta sätt lyckats locka in ett fartyg med stora rikedomar och en prinsessa ombord. Prinsessan, som med livet i behåll lyckades rädda sig i land, blev ihjälslagen och nedgrävd i ett av uthusen, som senare användes till fårkätte. Smyckena som hon bar på sig, ringar o.d. fråntogs henne och förvarades länge på gården. Många år efter det att denna händelse inträffat skulle ett barndop förrättas i gården. På den lilles vaggga hade man lagt ett guldstickat täcke, som en gång tillhört den mördade prinsessan. Då prästen kom och fick se ”guldtäcket” vägrade han utföra dopet med mindre än att täcket blev borttaget. Det togs också omedelbart bort, och den heliga handlingen kunde äga rum. Det berättas att långa tider framåt vågade ingen av tjänarna efter mörkrets inbrott gå ner i fårkätten, eller som några påstod, i vagnslidret, där prinsessan blivit begravnen (M10135:1-2).

I en annan variant blev prinsessan ”dödad och begravd nånstans ute i marken” i den varianten talas det sedan om ett bröllop på gården, där guldtäcket låg på sängen, prästen vägrade förrätta vigseln, men efter att täcket tagits bort och grävts ned och prästen fått mutor, så ska det ha gått bra med giftermålet. Denna sagesman har också uppgifter om vem som dödade prinsessan. Det ska ha varit en man vid namn Sven Göing, dräng på gården. Han hade den lilla egenheten att han inte kunde dö förrän man satte eld under sängen (M15673:16)

En tredje variant säger att ”På 1800-talet nån gång förliste ett skepp utanför Fredshög. Där drev iland på en bräda en prinsessa med ett litet barn, men de var döda. Hon hade ett guldtäcke och många smycken med sig. Frun på Fredshög, som var mycket rälåg, fick veta det av ryktaren, och hon ville ha guldringen på prinsessans finger. Men hon kunde inte få loss den, så ryktaren måste hugga fingret av henne. När nuvarande ägarens farfar skulle döpas, hade man guldtäcket på, men det blev ett sådant väsen och vagggan gick, så man måtte ta täcket av. Det sägs att täcket skulle grävts ned i trädgården, men där finns inget, för de har grävt där. Prinsessan brukte stå på huggehustrappan på kvällarna och gråta med barnet i famn. Farmor sa att det var sant. I nordöstra hörnet på gårdsplanen var det hundratals vita katter och när de och prinsessan visade sig på samma gång, skulle gården brinna” (M14402:89-90).

4.1.1 Varför så många sägner om Fredshög?

Gården var skattepliktig under Falsterbohus som på 1400-talet var huvudsäte för den kungliga fogden (Carelli 2007:171). Fredshög var alltså kungsgård och därmed både rik och en plats där mäktiga personer huserade (Hommerberg 1969:88f). Linné skriver under sin skånska resa 1749 angående Fredshög ”att detta var en av de täckaste Bondgårdar till dess inrättning” (Linnaeus 1956:220). I en av uppteckningarna från Folkminnesarkivet står också att Fredshög varit en rik gård (M10135:1).

Därmed kommer vi fram till ett av skälen till varför det har talats om denna plats: den var rik, den var spelplats för maktens representanter, sådant måste förklaras och diskuteras. Det är påfallande ofta som just de rika och mäktiga i samhället t ex blir spöken. Herrgårdar,

prästgårdar, storbondegårdar och möllor tillhör de mest hemsökta platserna under tidigt 1900-tal. Vanligt folk pratade mycket om de människor som bodde där och hur de betedde sig. Många var avundsjuka och andra kände sig illa behandlade av myndighetspersoner. Det kunde nog vara en tröst för den som råkat i onåd hos slottsherren att veta att han i evighet skulle få vandra i ödsliga salar som straff. Genom spökhistorier och olika förklarings-sågner kunde man fortsätta prata om särskilda platser och människor också efter deras död (Isaksson 2007:263).

Men prinsessan då? Kunde man inte bara ha nöjt sig med att berätta spökhistorier om Fredshög? Det kan vara på det sättet att man ville få fram en förklaring till varför gården blivit rik. Det kan ju inte ha gått rätt till? Det måste ju ligga något lurtt bakom...

Det omtalas faktiskt ett arkeologiskt fynd som eventuellt kan kopplas till sågnerna ovan. På 1850-talet blåste en gammal ask omkull öster om gården Fredshög. Under den hittades en guldfingerring som satt i tre varv runt ett fingerben. Det berättas att den ska ha suttit på en prinsessas finger, vilken enligt en gammal sägen räddat sig i land därstädes, men sedan avlidit och begravts, varpå asken planterats på hennes grav (Christoffersson 1936:355f).

Någon uppgift på vart ringen tog vägen finns inte. Kanske lämnades den aldrig in utan smältes ned. Bevisa kan man aldrig, men man kan nog tänka sig att fyndet av guldfingerringen har påverkat, ja kanske rent av gett upphov till prinsessågnerna på Fredshög. Det passar ju utmärkt med att förklara gårdens rikedom med att de på något vis rövat sig till den.

Nästa intressanta element att fundera kring har med elden att göra. Den dyker upp i några av de ovannämnda sågnerna på flera ställen: det brinnande håret, drängen som man måste elda upp samt förutsågelsen att gården skulle brinna då de vita katterna och den spökande prinsessan dök upp samtidigt. För brann gjorde den rika gården 1897 och därefter "har man heller inte hört några av de gamla historierna som troligen vid det här laget redan är glömda" (M10135:2). Inte riktigt verkar det som...

Kanske ville man förklara eldsvådan med att det var något av ett rättmätigt straff med tanke på deras agerande tidigare.

Slutligen har vi själva namnet Fredshög, som man ville förklara med sågnen om kungarna som slutit fred där. Namnet är intressant, det är belagt sedan mitten av 1300-talet (gällande gården), då som *Fryzhøgh* (DAL 5816) och verkar innehålla elementet *frid* i sin förled (DAL 32428).

Som summering kan sägas att det finns ovanligt mycket som kan ha gett upphov till sågner just om Fredshög:

- Namnet som skulle förklaras
- Fyndet av guldfingerringen
- Den rika gården
- Platsen som tummelplats för mäktiga människor
- Branden som härjade och förstörde gården.

4.1.2 Vad hade sågnerna om Fredshög för funktion?

Genom sågnerna *förklarades* saker, t ex namnet Fredshög, gårdens rikedom samt den ödeläggande branden. Sågnerna gav *mening och sammanhang*. Men sågnerna hade såklart också ett rent *underhållningsvärde*. Men tittar man lite närmre på dem så ser man också att de hade ett *uppfostande syfte* med inriktning på *etik*. Genom att ge exempel på hur man inte ska

bete sig lär man sig att bli en bättre människa: man ska inte röva, slå ihjäl prinsessor, ta deras tillhörigheter, plundra lik, ej ge döda en kristen begravning etc, för då kommer straffet i from av spökerier och nedbrunnen gård.

Det finns också ett element av att skapa *sammanhållning och trygghet*. Sägner har säkert berättats av vanligt folk, men utspelat sig på den rika och mäktiga gården. Berättandet och lyssnandet har fört människorna samman, ”Nog är de konstiga på den där gården Fredshög...” (Se vidare t ex Schön 2002:13)

4.1.3 Men inte gör vi väl såhär nu för tiden?

Är detta något vi slutat med i våra dagar? Knappast. Vi pratar och skvallrar, tisslar och tasslar minst lika mycket om offentliga personer, som vi idag skulle kalla det: rockstjärnor, kungahuset, politiker, programledare, idrottsstjärnor etc...

Men inte pratar vi väl om dem som om de vore spöken? Nähä. Hur många rapporter finns det inte angående en spökande Elvis och nu på senare tid, Michael Jackson?

4.1.4 Har vi någon nytta av dessa gamla sägner idag?

- En konkret nytta med sägnerna idag är att stimulera *berättandet och berättartekniken*. Man ska inte glömma att sägnerna var avsedda att berättas, framföras muntligen, i olika sammanhang. I vår tid behöver berättandet stimuleras, detta kan vara ett sätt att göra så i skolan.
- En annan nytta är att öva elever i *källkritik*, vad låg bakom sägnen? Hur utvecklades den? Finns liknande ryktesspridning idag? Vilka är de moderna sägnerna och hur sprids de? Idag kanske vi googlar för att få reda på saker och ting, men kanske har vi en övertro på Internet och teknik i allmänhet, medan vi i sägnerna kan finna en övertro på öde och övernaturliga krafter?
- *Att förstå sig själv och andra* är väl så humanistiskt det kan bli. Hur tänkte människor förr? Hur tänker vi idag? Tror vi också på något övernaturligt? Kanske kan man se trender på området under senare tid, på 1990-talet kretsade mycket kring utomjordingar (författaren Whitley Strieber med Närkontakt m fl böcker, Arkiv X, film på obduktion av utomjording etc), medan vi under inledningen av 2000-talet är allt mer intresserade av spöken (Det okända, Haunted houses). Stefan Isaksson hänvisar i sin bok Skånska spöken till en SIFO-undersökning från 2006 visade att 27% av svenskarna ställde sig tveksamma till Darwins evolutionslära och istället vill förklara livets ursprung och utveckling med ”någonting”, ”en högre makt” eller ”Gud” (2007:41). Det finns mycket som skiljer oss från bondesamhällets människor, men mycket förenar också.
- Naturligtvis ska man inte underskatta sägnernas värde i att skapa *underhållning* och ökad kunskap om den egna hembygden

4.2 Lyktgubben i Stora Hammar.

Ett exempel på en sk mytisk sägen, dvs en skildring av människans möte med övernaturliga väsen och krafter kommer här från Folklivsarkivet i Lund.

”Om dödsfall hade man många märken som varslade och har ännu i våra dagar. Sven Olsson och hans hustru, men även andra gamla människor har berättat att, om någon såg en ljuslåga tändas och lysa om kvällen eller om natten ute på marken så var det ett säkert varsel om död i

den personens släkt. Ibland syntes ljuslågan förflytta sig sakta emot ett hus, det betydde då att någon inom kort skulle dö i det huset eller den gården. Men i regeln var det endast släktingar till folket istället som fingo se ljuslågan närma sig. Sven Olsson påstod sig ha sett en dylik ljuslåga tändas då hans far och mor hade dött. Andra gamla folk har berättat likadant. Självt har jag också sett ett sådant ljus tändas och lysa. Det var i januari månad år 1924. En söndagskväll hade jag varit på en danstillställning och gick hem från denna fest vid tolvtiden på natten. Då jag kom förbi det jordområde som tillhör gård nr 14 i Stora Hammar, ”Bostället” kallad, fick jag plötsligt se en klar, blågrön, rätt stor och skarpt lysande låga tändas nere på marken ca 300 m från mig. Jag kände mig strax något kuslig till mods, ty jag hade ju hört så mycket otrevligt om de där ljusen, men då jag stått och betraktat fenomenet en stund, tyckte jag att det hela var mycket intressant. Jag beslöt att gå direkt över åkern i riktning mot ljuslågan, men så släcktes denna lika plötsligt som den tänts. Så tänkte jag icke mer på detta varsel men efter åtta dagar insjuknade min far i hjärnblödning och dog. Inte för att jag tror på dylikt skrock, men konstigt var det i alla fall. Jag smakar ju icke spritvaror, så det kunde ju icke vara några sviter av festen som gjorde att jag såg ljuset på vägen hem” (M3780:12-15).

4.2.1 Folktrons förklaring till vad han såg

Sagesmannen Edvin Ekström från Kungstorp råkade här ut för ett klassiskt fenomen som inom folktron har många namn: *irrbloss*, *lyktgubbe*, *lantmätare*, *lykteman* eller *joramålare*. Ljuset, som kan uppstå spontant då sumpgas självantänder, associerades oftast med en varelse som bar på en lykta. Som namnen också antyder, så associerades den lilla lyktbärande varelsen oftast med en ohederlig människa som företrädesvis arbetat med lantmäteri och avsiktligt mät fel eller med bönder som orättfärdigt flyttat sina ägo gränser. I dessa båda fall var det fråga om ohederliga, giriga människor som fick sitt straff genom att för evigt traska omkring där felet begåtts, ofta ropandes ”här är det rätt” och ”här är det fel”.

Men lyktgubbar kunde också vara andra spöken som inte fått ro i sin grav, irrbloss har rapporterats från kyrkogårdar och galgbackar, där det nog inte är fråga om lantmätare. I många fall sägs lyktgubbar ha förvillat folk så de gick vilse, i något fall har till och med lyktgubbe följt med hem!

Ytterligare en variant är *pengablosset* eller *gastablosset*, som lyser där det ligger en skatt begraven, där också en *pengagast* håller till (Se t ex Isaksson 2007:136-139 och Stattin 1991:62).

Men sagesmannen ovan berättar om ljuslågefenomenet som ett varsel att någon skulle dö, vilket är ytterligare en variant – nästan vad som helst kunde uppfattas som varsel om någons död, t om något så vackert och oskyldigt som ett aprikosträd, som en varm höst började blomma igen (M 3780).

4.2.2 Lyktgubben som fenomen

Folktron har som en funktion att *förklara* det man inte förstår. Förr i världen hade man så klart ingen aning om varför plötsligt en eldslåga uppenbarade sig ute i naturen. Människan vill skapa sammanhang och förstå sin osäkra omvärld samt förstå och i bästa fall kunna förutsäga vad som ska hända. Då måste ju irrblosset ha en funktion! Väldigt många fenomen tolkades som förebud om död, den kanske ultimata förutsägelsen.

Den kringvandrande lantmätaren vittnar istället om någon som får sitt rättmätiga straff. Lantmätaren hade en maktställning vid tiden för skiftena, han utvärderade och omfördelade

jorden i byn och sågs såklart av många med enorm skepsis. Ohederlighet har säkert förekommit (Isaksson 2007:138), men blotta misstanken räckte nog. Bonden som kände sig förfördelad kunde åtminstone vara i trygg förvissning om att den ohederlige skulle få sitt straff, ett evigt vandrande längs de felmätta ägo gränserna. Här har sägnen en klart *etisk / uppfostrande* funktion, vad som händer då man är ohederlig. Faktiskt kunde också folktron här också skapa just *trygghet*. Man visste vad som skulle hända. *Ödet* styrde (tillsammans med Gud), det kunde lantmätaren inte komma undan (Schön 2002:13).

Lyktgubben som lantmätare är ett barn av sin tid. Det är främst under 1800-talet som lantmätare förekommit ute i byarna i samband med skiftena. Man kan tänka sig att den mer allmänna föreställningen att irrblossen var själen av någon död människa, ej nödvändigtvis en lantmätare, eller ett varsel kan vara en äldre föreställning, liksom att något (en skatt) finns där elden brinner.

4.2 Kungshögen i St Hammar

Den stora högen i Stora Hammar, Kungshögen kallad, har flera spännande historier. Enligt en sägen så ligger här den danske prinsen Magnus Nielsen begravnen. Han stupade i slaget vid Fotevik år 1134, ett av de första tillfällena i Norden då man använde tungt rytteri, föregångare till riddarna senare under medeltiden. Slaget stod på pingstdagen mellan ovan nämnde Magnus och Erik Emune som stöddes av bl a skåningarna.

Men högen då? Ja, den var gammal redan då drabbningen stod! Kungshögen är från bronsåldern, ca 1000 fvt. Den är utgrävd och i högen hittade man en sk husurna, en gravurna i formen av ett hus, därtill med spår av bemålning i gult och svart, så gott som unikt från bronsåldern... Förutom husurnan hittades en kniv, syl, dubbelknapp och bleck, allt av brons samt brända bed av människa och djur (www.historiska.se , www.fmis.raa.se samt Lär känna Skytts härad och dess fornminnen, s 39).

Berättelsen om Kungshögen är ett typiskt exempel på en historisk sägen som ska förklara ett ortnamn och lyckas blanda in en känd historisk person.

Dufberg nämner att systrarna Gya och Albäckafurun hade en tredje syster (eller bror) vid namn Tora /Tore som bodde i Hammarshögen, men att hon höll sig mest där (Dufberg 1994:247).

Folkklivsupptecknaren Eva Wigström har ytterligare en variant på vad som hände i högen: *"I byn Stora Hammar, Skytts härad, fanns den beryktade Hammarshögen, förbi hvilken en dräng red just som högen stod på guldstötter. Trollen höllo gille. Drängen ville, bevars, titta på det här kalaset, då ett troll visade sig, försedd med ett guldstop i handen och bjöd drängen dricka af innehållet. Drängen tog stopet och slängde drycken bakom sig, hvarpå han satte af allt hvad hästen kunde springa; men trollen blefvo så ilska, att ett af dem tog en stor sten och slängde den efter honom, så den ven förbi hans öra och susade fram mot den gård hvarifrån drängen var kommen. Där slog den ner i trädgårdstappan och låg där i många långa tider.*

Guldstopet förvarades länge på kungsgården i Hammar och det togs fram vid gillen eller eljest när det skulle slås på stort. Så hände det vid ett sådant tillfälle, att just som stopet var framme för att synas af gillesfolket, kom en tiggeman och satte sig vid dörren. När nu alla de andra tittat på stopet, bad tiggaren att också få se på det, och han bad så grant och bönligt därom, att han till sist fick hålla det i handen. Men med ett, fort som en vänder en hand, var han försvunnen och guldstopet med honom." (Wigström 1914)

4.3 Den ondes fingrar

På en sten i Kämpingetrakten finns avtrycken ”den ondes fingrar” som ser ut som om någon ”doppat fingerspetsarna i stenen, tydliga märken efter naglarna”(M3963:24).

Enligt upptecknaren så ska man tidigare smort ”den ondes fingrar” med flott. På frågan varför lantbrukaren smorde ”Den ondes fingrar” svarades bara att de ”ente får vara torra ibland, de e ente bra” (M3963:24-25).

Informanten uppger att stenen ligger lös bland några andra vid den sk Gödselhaven vid spökgården(!), dvs Fredshög (återigen...), i Kämpinge.

Denna lilla berättelse är ett tecken på *skrock*, lantbrukaren smörjer avtrycken, för det är ”bra”, närmast lite automatiskt verkar det som.

4.4 Offertornen

Det finns många källor som nämner offertornen vid Kämpinge, här kan bara återges en överblick. Trädet finns kvar och står intill landsvägen och är klassad som fast fornlämning (RAÄ Räng 9:1). Kring offertornen berättas bl a följande:

- Man har en gång offrat människor till trädet (M3963:34)
- Drängen Albin Karlsson smakade en gång ett bär men blev ögonblickligen förfärligt sjuk och fick kräkas (M3963:34).
- Arbetaren Anders Pålsson sågade en gång av ett par grenar från trädet för att tillverka liehandtag, men han fick vackert bära tillbaka allt trä, för ”det var ett så hemskt elände i huset så länge ”otyget” var där, men att allt blivit bra igen sedan Anders burit det tillbaka” (M3963:36-37).
- En dräng sågade grenar i samma ärende, men blev sjuk och dog kort därefter (M10645:56)
- Man ska fordom ha offrat pengar och värdesaker i trädets håligheter (Lär känna...1980:29)

Här kan man jämföra med de olika trädväsen som har avhandlats ovan. Föreställningar kring träd och deras helighet är mycket vanligt. Jämför vårdträd som symboliserade gårdens lycka (egentligen gårdens ande, vård är ett gammalt ord för det) och tandvårksträd som användes i läkekonsten (Schön 2000141-144).

4.5 Forntidsstaden Halör

Att en stad / marknadsplats med namnet Halör legat i Danmark under vikingatiden nämns i flera sagor, bl a Färingasagan, men att Halör skulle kunna knytas till det stora gravfältet på Hammarsnäs får anses som en lärd spekulation, det finns inget som säger var Halör låg. Senast har området behandlats av Claes B Pettersson som menar att det rör sig om välmående bönder/fiskare som bott i området och att man under äldre järnålder kan se att någon lokal storman etablerat kontroll över den goda hamnen i Foteviken. Någon handelsplats finns inga spår av (Pettersson 2002:600, 643-645).

Dock finns en genuin sägen från platsen som nämner Hammars stad som ska ha varit belägen ”icke långt från Skanör, vid havet” (Christoffersson 1936:708). Så vem vet...

5. Väster om kanalen: Skanör och Falsterbo

5.1 Bäckhästen i Spelebäcken

Den lokala bäckhästen verkar ha specialiserat sig på att skrämmas, vilket inte är helt vanligt. Ute på Ljungen har många blivit skrämnda av bäckhästen då de vandrat hemåt tidiga söndagsmorgnar. En stackars gumma ska ha varit på väg från Skanör till Falsterbo, och passerade då Spelebäcken då hästen dök upp. Den jagade henne ända till Falsterbo och blev bara större och större och kom närmre och närmre tills den flåsade henne i nacken. Den skrämde också hedern (hören) i Falsterbo, då den en höstkväll kom galopperandes mitt bland korna, som inget märkte, och försvann ned i Flommen utan en krusning på vattenytan... (Dufberg 1994:253-254, Hommerberg 1946:9-10)

5.2 Herr Alf

Kärt (?) barn har många namn. Herr Alf går också under namnet Kung Ralf i Skanör. Han ska ha varit en fruktad härskare på borgen i Skanör, enligt vissa varianter den danske kungens fogde. Han bar en väska som var förtrollad, slog han på den så uppenbarade sig hela krigshärlar och flottor. Alf gick bara i kyrkan då hans grymma påbud skulle läsas upp och då kom han in genom en liten egen utbyggnad i kyrkan, numera igenmurad. (Den igenmurade portalen till kyrkan är väl synlig än idag, den ligger under ett litet igenmurat fönster.) Men en dag kom han för sent och hade glömt sin trollväska, och då störtade kyrkfolket upp och klämde ihjäl honom i dörren, försvarslös som han var. Det sägs också att han spökar, hans svarta vagn drar fram under vinternätterna och två stora svarta hundar med väldiga gap och lysande ögon uppenbarar sig i hans följe. (Hommerberg 1946:4, Dufberg 1994:256f, Nicolovius 1996:111-112).

Finns någon sanning bakom? Ja, en norsk sjörövare vid namn Alf Erlingsøn plundrade Skanörs borg år 1284. Han avrättades sex år senare i Helsingborg. Kan hans namn ha kommit in i sägnen?

5.3 Kyrkogrimmarna i Skanör och Falsterbo

Både kyrkan i Skanör och i Falsterbo hade grimmar i form av katter som, om det behövdes, kunde förvandla sig och bli jättestora. Falsterbokatten som var grå, kunde man se stryka runt på kullarna kring kyrkan medan den svarta katten i Skanörs kyrka avtecknade sig i silhuett mot korets tak (Hommerberg 1946:4, Dufberg 1994:255f).

5.4 Gya

Ute på Ljungen kunde man tidigare råka på trollgumman Gya eller Jöje. En del säger att det är fråga om en trollgubbe, men oftast refererar man till henne som en kvinna. Hon bodde på Gyeholmarna, en gång skilda från land, men numera ett näs strax väster om Ljunghusen. Gya hade två systrar, en mindre känd, Tora i Stora Hammars hög, och en mera känd, nämligen Albäckafrun. Medan Albäckafrun kunde vara tämligen otrevlig, så var Gya lite snällare och ställde till med mindre ofog.

Gya brukade hoppa upp på vagnar som nattetid kördes över Ljungen. Hon var då osynlig, men så tung att hästen inte orkade dra. Om hästen plötsligt inte kunde rubba vagnen kunde man, om man vågade, ta av hästens huvudlag och titta genom det. Då kunde man se Gya. Det berättas olika sägner om detta, i ett fall när bonde såg Gya och letade efter en stålkniv för att skrämma bort henne, sa hon bara: ”Sluta med det där och spotta istället tre gånger i hästens öra” När han gjort detta och hoppat upp på kuskbocken bar det av i väldig fart. En annan

bonde som upptäckte Gya på samma sätt bemöttes av ett argt ”Detta ska du få ångra trefalt”. De bonden fick tre ”ofärdiga” barn.

Men Gya finns inte mer. Hon dog vid ett väldigtåskväder den 2 juli 1905. En underligt formad sten i Kämpingebukten som gick under namnet Gyas stol träffades då av blixten och slogs sönder. Enligt sägnen satt Gya i stolen då detta hände, hon rastade på vägen till Albäckafrun. Resterna av stenen ligger kvar i vattnet.

Syster Gya ska också ha medverkat till hur de hanseatiska städerna Visby, Anklam och Lübeck fick sina stadsvapen via en händelse ute på Ljungen. Visar detta på att Gya var känd redan under medeltiden? Den sägnen få man läsa i Hommerberg 1946:7ff, Dufberg 1994:247ff, Christoffersson 1980:23ff, Nicolovius 112f)

5.5 Spinnerskan på Ljungen

Om nu en och annan lantmätare fick sona sin ohederlighet med att för evigt traska runt gränserna, så kunde liknande öden också ske andra. En gumma från Skanörs ljung berättar följande: ”Har ni hört talas om spånekäringen, som nattetid sitter här ute på Ljungen med spinnrocken för knä? Har ni aldrig förr hört omtalas någon sådan spånekäring? Det var underligt! Eljest vet ju varje kristen själ att sådana kvinnor, som i deras livstid varit oredliga med den lin eller den ull, de emottagit för att spinna, få efter döden sitta vid arbetsgivarens ägo gräns och spinna natt efter natt i många härrans år. Därvid äro de så ondskefulla, att de antingen förvilla eller slå omkull varje människa, som går över platsen, där de sitta.”

Också här ser vi motivet att man måste bete sig rätt och hederligt här i livet, annars kommer straffet. Dessutom ser man också här betydelsen av gränser, hon spökade inte hemma hos sig, där fusket begåtts eller i arbetsgivarens hus, utan vid ägo gränsen ute på Ljungen.

5.6 Skyttsie hage

Den lokala traditionen anger att rövare haft sitt tillhåll i en stor skogslund ute på Skanörs ljung, och att dessa utgjort ett hot mot de utländska köpmännen som kom i samband med marknaden. Detta näste var svårt att finna för grannskapet, men en flicka från Lilla Hammar som blivit bortförd dit rymde och visade sedan vägen tillbaka, varpå rövarna greps och skogen röjdes (Hommerberg 1969:88).

Hommerberg nämner också att en ladugård kallad ”*Skydzehage*” tillhörande Falsterbo slott legat på samma ljung. Kanske finns en koppling till sägnen ovan, för 1335 omtalas att holländarna i Falsterbo ger sig ut för att fånga in rövaren Ribbing som uppehöll sig i Haghen med ett antal beväpnade män. Vilken funktion Skyttsie hage haft är oklart, där finns fynd från dels äldre järnålder, dels medeltid. Kungsgård, gård, samhälle eller hjort-/jaktpark. Idag syns spår av torvvallar och husgrunder på platsen (Larsson, M 2007:6-7).

5.7 Skomakaren i päronträdet

Något så ovanligt som en skomakare i ett päronträd finns i utkanterna av Ljungen. Det lär vara ett troll, några säger att han är bror till Gya. Om man kände till den rätta besvärjelsen så kunde man ställa sin skor vid trädet vid midnatt för att sedan hämta dem, nysulade, nästa morgon. Många berättelser finns om skomakaren, ibland sägs trädet vara fullhängt med tvätt, ibland ser man små varelser leka runt trädet, men kommer man för nära, så försvinner hela synen. Människor har hört röster och slammer av tallrikar och olika vardagsljud från trädet. Skomakaren själv har få sett, men några iakttagelser finns av honom ridande på ryggen av en

stor so ute på Ljungen. En uppgift finns också om att trollen under päronträdet är ondsinta. I Falsterbo hade en hustru vid namn Sara fått ett barn. När hennes man skulle rida in mot Stora Hammar passerade han päronträdet tidigt en morgon. Då hörde han hur det högs och arbetades i trä. Så hörde han underliga röster som sa: Sådana armar har Sara....sådana ben har Sara...sådana bröst har Sara. Mannen red genast hem och kunde nätt och jämt hindra trollen som bäst drog iväg med hans fru. I hennes säng hade de lagt den trästock som de arbetat på och som var på pricken lik Sara.... (Hommerberg 1946:10ff, Dufberg 1994:250ff, Nicolovius 1996:174). Päronträdet är fornlämningskyddat (RAÅ Falsterbo 30:1)

6. Modern folktro och moderna sägner?

Modern folktro, visst finns det! Om man ser det hela ur **väsenperspektiv** så är det nog inte så många som idag tror på vättar eller skogssnuvan. Det väsen som överlevt är *spöket* i dess olika former. Därtill kan vi nog lägga *rymdvarelser*, vars agerande, utseende och uppträdande påminner en del om folktroens väsen. Om man förr fruktade att bli bergatagen av trollen så fruktar kanske en del idag att bli bortförda till rymdskepp.

Våra hjärnor är skapade för att se sammanhang, och ibland gör vi det även där sådana inte finns och vi hittar förklaringar som inte är logiska. Om vi idag stöter på fenomenet lyktgubbe är det väl inte alls otroligt att vi skulle associera till ett spöke / något övernaturligt. De flesta av oss blir nog rädda om en låga uppstår plötsligt i mörkret!

New Age-religion är en form av folktro, ofta en mix av fornindiska och orientaliska religioner. Viktigt inslag är tidigare liv, reinkarnation, och tron på karma. Utveckling av den egna personligheten är centralt, frigörande andning, yoga, kristallterapi etc. Men också drömtydning, runmagi och meditation mm kan ingå. Även de moderna *asatroende* kan nog räknas in i folktroskaran.

Folktroens inverkan på det vardagliga livet har nu för tiden ersatts med t ex tekniken. Förr ville man kanske skylla på kvarnrået när kvarnen gick sönder, smedtrollet då man misslyckades vid ässjan eller skogsmannen då trädet gick fel, Idag skyller vi på tekniken, helst den moderna: ”Jag hittade inte för min GPS fungerade inte” känns bättre än ”Jag körde vilse fast jag borde ha hittat”. Precis som att man förr kunde skylla på syster Gya om man gått vilse.

”Det mejlet har jag inte fått” eller ”Jag har inte sett att du har ringt, jag hade inte täckning” är ibland vita(?) lögnen av liknande karaktär, att jämföra med ”Trollen tog en av getterna”.

Folktro om datorer finns det mer av: Millennieskiftet skulle innebära den totala kraschen: banksystemet, flygen, elektricitet, kärnkraftverk och industriproduktion, allt skulle stanna av eller explodera. Ragnarök uteblev! (Schön 2000b:219).

Ett mycket modernt **sägenmotiv** uppstod på vissa ställen, bl a i Malmö, inför vaccinationerna mot svininfluensan. Det började florera historier med sägenuppbyggnad som handlade om att man kunde börja gå baklänges(!) om man fick vaccinet.

Att vi fortfarande berättar mängder med sägner visar klassiska boken *Råttan i pizzen* av Bengt af Klintberg. Man vågar nog påstå att alla känner igen flera av de sägner som återges där och säkert blir man förvånad över att det inte var sant som man trodde...

I samband med detta kan vi nämna den amerikanske forskaren Jan Harold Brunvand som myntade begreppet *urban legend* 1979, vilket vi ibland använder för att beteckna moderna sägner.

Sägner berättades förr bl a om den otrygga zonen runt gården: skogen, haven, sjöarna. Vår otrygga zon verkar ha förflyttats, men finns fortfarande: besökare från rymden, människor från främmande kulturer, farliga stadsmiljöer, ny teknik, våld (af Klintberg 1986:10).

De moderna sägnerna (kallas ofta *klintbergare*) handlar ofta om mystiska sjukdomar, hemska avslöjanden om till synes harmlösa vardagsföremål, skrämmande brottslighet eller gåtfulla beteenden hos andra människor, och behandlar således de orosmoment, rädslor och fobier som finns i dagens samhälle.

7. Att arbeta med folktro och sägner i skolan

7.1 Öka berättandet!

Sägnerna kan också användas som utgångspunkt i berättandet, en konst som vi övar allt mindre i vår TV/dator-ålder. Att öka berättandet hos barnen ökar deras språkförmåga, deras förmåga att prata inför andra, deras kroppsspråk och självförtroende, möjligheter att bli tagna på allvar och mycket mer.

Att arbeta med tema berättande kan inledas med att någon/några av sägnerna ovan berättas för barnen, ibland mycket annat: skrönor, myter, sagor.... Fundera gemensamt över hur berättelserna är uppbyggda och hur man gör för att fånga publiken. Vad gör en berättelse intressant att lyssna på? Gör listor med förslag på ämnen.

Successivt får barnen berätta allt mer. En övning för att komma igång kan vara att berätta om en händelse, helt vardaglig, på ett kort och intressant sätt. Här gäller det att hitta vad som är höjdpunkten, bygga upp en ”stämning” och inte avslöja slutet för tidigt.

En annan övning är att berätta till bilder. Välj ut t ex tre bilder utan samband. Visa upp dem och låt eleverna hitta på historier som knyter ihop bilderna i en berättelse, enskilt eller i grupp. Det gäller att hitta en poäng med berättelsen samt att den kan framföras på kort tid.

En tredje övning är att lyssna på musik, några olika musikstycken. Sedan får man berätta vilka minnen och bilder som dök upp i skallen, vad man kände och hur man associerat kring musiken man hört.

Vill man fördjupa sig mer i detta hänvisas t ex till någon av böckerna av Ulf Ärnström, ”Nya berättarboken” eller ”Varför?”. Se litteraturlistan i denna handledning. Se också mer på <http://www.berattarverkstan.se> där man kan hitta praktiska råd samt flera bra berättelser att arbeta med.

7.2 Att lära känna sin bygd

Sägner skapar mening för oss ännu idag och gör platser mer intressanta. Allra bäst blir det nog om man berättar dem på plats eller i efterhand besöker platserna där händelserna ska ha utspelat sig. Säker har också eleverna berättelser om platser. Eleverna kan samla in berättelser från sina föräldrar, sina släktingar mm och skriva ned dem. Det kan vara både sägner, skrönor små historier. Kanske intressant att göra tillsammans med museiföreningen?

Berättelserna kan illustreras av eleverna, kopieras eller läggas ut på nätet. Här kan det vara intressant att använda sig av www.platsr.se, Riksantikvarieämbetets nya hemsida med fokus

på platser med historia, för bl a skolor. Då syr man ihop gamla berättelser / sägner med modern teknik! Se mer om Platsr nedan under kapitel 8.

7.3 Vad berättar vi idag?

Vilka sägner cirkulerar bland eleverna idag? Vilka har vi i vårt samhälle? Detta är också ett sätt att lära känna sin bygd eller sitt moderna samhälle. Låt barnen få berätta och analysera sedan tillsammans – vad är sant? Vad har verkligen hänt?

7.4 Gestaltning

Alla små väsen, sägner och berättelser kan såklart också spelas upp i form av en liten teaterpjäs, vilket kan ses som kopplat till avsnittet om berättande ovan. Eleverna kan också öva in en liten byavandring där sägner kan berättas och sedan hålla vandringen för föräldrarna, andra barn eller liknande. Kanske också ett intressant samarbete med museiföreningen? Viktigt att redovisningen blir ”på riktigt”.

7.5 Nya väsen och sagor

När eleverna får bekanta sig med folktrons alla väsen och deras funktioner och varför man trodde på dem, kan man stimulera fantasin på flera sätt. Ett är naturligtvis att de får hitta på berättelser om dessa väsen. Ett annat sätt är att fundera kring vilka väsen som skulle kunna finnas idag och vilken funktion de kan tänkas ha och hur berättelserna om dem kunde låta.. (Under andra världskriget talade brittiska piloter om *gremlins*, små varelser som kunde ställa till det för piloten och flygplanet, se <http://www.angelfire.com/id/100sqn/gremlins.html> där en artikel i Royal Airforce Journal från 1942 tar upp fenomenet...långt senare kom filmen). Vill man så kan man använda ”sägenmallen” (sid 4), för strukturen eller arbeta helt fritt. Här kan man arbeta vidare och gå in på andra typer av berättelser såsom sagor, fabler etc. Hur är de uppbyggda?

7.6 Källkritiskt tänkande

I kombination med att främja kreativitet, berättande och fantasi, kan man också, med hjälp av sägner, främja barns källkritiska tänkande. Sägner har sina särdrag (se sid 4). Dem kan man lära sig känna igen och därmed kan man lära sig att ifrågasätta en historia som t ex inte är självupplevd utan upplevd av en kompis moster som aldrig ljuger etc.

På Kolla Källan <http://kollakallan.skolverket.se/> finns bra material kring källkritik också för de som arbetar med barn mellan 5-8 år. Rekommenderas!

7.7 Diskussionsförslag

- Känner ni till några sägner eller vidskepligheter? Är de i sådana fall till för att skrämmas och varna? Bygger de på rädslor? Är de kopplade till högtider och brytpunkter?
- Vad är ni rädda för? Finns det sägner kring dessa teman? Eller är det kanske dags att hitta på några egna sägner?
- För de äldre eleverna kan det vara intressant att diskutera och reflektera vidare kring hur sägner och vidskepelser uppstår och vad som händer när de tas för att vara sanna. Vilka historiska händelser och inslag i samhället kan vara orsaken till att sägner skapas?

7.8 Gratis lärarhandledning

Sägner i undervisningen heter en lärarhandledning av mellanstadielärare Lena Rosander som mycket detaljerat beskriver hur man arbetat med sägner på Gällingeskolan i Halland. Se Mer att läsa, sist i häftet. Skriften kan laddas ned eller läsas som pdf-fil:

http://www.lansmuseet.varberg.se/upload/s_gner_liten.pdf

7.9 Mångfaldsperspektiv

När man arbetar med sägner finns alla möjligheter att inte bara förstå hur människor tänkte och trodde förr i tiden utan också att få lära sig om sägner och berättelse från andra kontinenter och andra kulturer.

8. Faktasök om hembygden

8.1 Sökbart via Internet

www.fmis.raa.se Fornsök, en tjänst från Riksantikvarieämbetet där man kan söka i Fornminnesregistret. I fornsök finns 1,7 miljoner lämningar, allt från stenålder till 1900-tal, både på land och i vatten.

www.kringla.nu

I Kringla kan du söka i flera av Sveriges museers och arkivs samlingar. Här hittar du information om fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkor, föremål och fotografier. Även här är det RAÄ som står bakom och alltfler museer ansluter sig. Statens historiska museum är anslutet till Kringla.

<http://historiskakartor.lantmateriet.se>

Här hittar man kartmaterial från hembygden, skifteskartor från 1800-talet, ibland äldre. Lantmäteriet är utgivare.

www.ts.skane.se

Skånes historia på nätet, producerad för skolan av Region Skåne.

www.museifonstret.se

Museifönstret är en sajt för dig i skolan som vill hitta information och läromaterial på de svenska museernas webbplatser. Historiska museet är ansvariga. *Denna sida verkar inte vara helt aktiv, senaste nyheterna inlagda 2008...*

<http://lansskafferiet.skolverket.se>

Sökningar på folktro respektive sägner ger flera träffar i Skolverkets skafferi!

<http://www.platsr.nu>

Platsr är ett socialt nätverk som vänder sig till både barn och vuxna samt till skolan. Där kan man lägga in berättelser om platser med historia eller platser med historier!

Riksantikvarieämbetet är huvudman.

http://www.lst.se/skane/Kartor_och_planeringsunderlag/Kulturmiljoprogram/Sarskilt_vardefulla_kulturmiljoer_i_Skane/Vellinge/

Länsstyrelsen har här listat de mest värdefulla kulturmiljöerna i Vellinge kommun. Kort, bra information.

<http://www.vellinge.se/uppleva-gora/turism/sevardheter/>

Vellinge kommuns hemsida. Här finns mycket basfakta kring byar, ortnamn, kyrkor mm.

8.2 Hembygds- kulturföreningar i närområdet

Falsterbonäsets museiförening

<http://www.kulturbron.com/falsterbomuseum.htm>

Kulturföreningen Calluna

<http://www.calluna.nu/>

Stora Hammar Mölleförening

Skytts härads hembygdsförening

Skånes hembygdsförbund

<http://www.skanshembygdsforbund.se/>

8.3 Arkiv

Folklivsarkivet i Lund

Lunds universitet. Tel: 046-22 24 373

<http://www.lu.se/folklivsarkivet>

Dokumentationscentral för folklig kultur i södra Sverige. Här finns gårdsdokumentationer, uppteckningar om traditioner och sägner, bonadsmålningar, musik, film fotografier etc

Dialekt- och Ortnamn DAL

Lund. Tel: 046-19 24 90

<http://www.sofi.se/1037>

Dokumentation om språk, ortnamn, dialekter i södra Sverige. Innehåller t ex en skånsk ortnamnsdatabas <http://130.235.143.139/beb/sokharad.aspx>

Skånes Arkivförbund

Lund. Tel: 046-19 59 60

<http://skanearkiv.se/skolindex.htm>

Regionalt arkiv för lokalhistoria och folkrörelser. Har en arkivpedagog, Karin Sjöberg och arbetar med flera olika arkivväskor, studieprogram mm.

Vellinge kommunarkiv

Kommunhuset. Tel: 040-42 51 54

<http://www.vellinge.se/kommun-politik/offentlighetsprincipen/kommunarkivet/>

Här finns handlingar från 1863 och framåt gällande Skanörs och Falsterbo stad samt de olika sockenkommunerna, 50-talets storkommuner etc.

9. Mer att läsa

9.1 Litteratur

Andreasson, Gullvi 2002: Moderna myter i media. I: Andreasson, Gullvi och Berntsson Melin, Eva (red). *I drakslingornas land – sägner och folktro från Halland*. Varberg.

Berndtsson-Melin, Eva 2002: Förklaringar till det oförklarliga I: Andreasson, Gullvi och Berntsson Melin, Eva (red). *I drakslingornas land – sägner och folktro från Halland*. Varberg.

Bringeus, Nils-Arvid 1991: Folkliga föreställningar kring födan. I: Stattin, Jochum.(red) *Folktro i Skåne*. Skånes hembygdsförbunds årsbok. Lund

Carelli, Peter 2007: *Det medeltida Skåne.....*

Christoffersson, Olof 1936: *Skytts härad*. Lund

Christoffersson, Olof 1980: *Sagor och sägner i Skytts härad*. 2:a tryckningen. Trelleborg.

Dufberg, Lars 1994: *Skanör och Falsterbo efter sillatiden*. Vellinge

Egil Skallagrimsons saga

Griffith, Hubert 1942: The Gremlin question. I: *Royal Airforce Journal, No 13, April 18 1942*. Se <http://www.angelfire.com/id/100sqn/gremlins.html>

- Gustavsson, Per 2003: *Skära och skäppa. Sagor om ting*. Stockholm.
- Hommerberg, Claes 1946: *Sägner från Falsterbonäset*. Malmö.
- Hommerberg, Claes 1969: Märkligheter på Falsterbonäset under 1600-talet. I: Thun, Egon (red) *Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1969*. Lund
- Isaksson, Stefan 2007: *Skånska spöken*. Stockholm.
- Kaxiga kärringar och galna gubbar i Trelleborg. Sagor och sägner från staden och slätten*. 1990. Bokmalen Ung företagsamhet.
- af Klintberg, Bengt 1986 (el senare): *Råttan i pizzen*. Stockholm
- af Klintberg, Bengt 1994: *Den stulna njuren*. Stockholm
- af Klintberg, Bengt 2005: *Glitterspray*. Stockholm
- Larsson, Mats 2007: Skyttsie hage I: *På Ljungen nr 31 aug 2007*. Finns på nätet: http://www.calluna.nu/pdf/P%C3%A5%20Ljungen%2031_low.pdf
- Lär känna Skytts härad och dess fornminnen. 1980. Utgiven av Trelleborgs Allehanda
- Linnaeus, Carl 1751: *Carl Linnaei skånska resa 1749*. Finns i många olika upplagor och former.
- Lövkrona, Inger och Peterson, Per 1991: ”Varulven finns, gör den inte?” I: Stattin, Jochum. (red) *Folketro i Skåne*. Skånes hembygdsförbunds årsbok. Lund.
- Nicolovius (Nils Lovén) 1996: *Folklivet i Skytts härad i Skåne*. Degeberga. (Finns i flera upplagor, originalet trycktes 1847)
- Pettersson, Claes B 2002: Kustens mångsysslare. I: Carlie, Ann (red) *Skånska Regioner*. RAÄ, Stockholm.
- Rosander, Lena 2002: *Sägner i undervisningen. Lärarhandledning om sägner*. Läns museet i Varberg.
- Schön, Ebbe 2000a: *Älvor, troll och talande träd. Folketro om svensk natur*. Sundbyberg
- Schön, Ebbe 2000b: *De döda återvänder*. Stockholm
- Schön, Ebbe 2001: *Folketro från förr*. Stockholm.
- Schön, Ebbe 2002: I begynnelsen var Ordet. I: Andreasson, Gullvi och Berntsson Melin, Eva (red). *I drakslingornas land – sägner och folketro från Halland*. Varberg.
- Stattin, Jochum 1991: Tro och vetande om skånska väsen. I: Stattin, Jochum. (red) *Folketro i Skåne*. Skånes hembygdsförbunds årsbok. Lund
- Svensson, Richard: *Fältguide till oknytt*.
- Thulin, Lars 2009: När varulvar ylade i Trelleborg. I: *Trelleborgs Allehanda, 2009-11-07*: sid. 1, del B.
- Wigström, Eva 1914: *Folketro och sägner upptecknade i Skåne*. Malmö
- Ärnström, Ulf 2008: *Nya berättarboken*. Lund.
- Ärnström, Ulf 2008: *Varför?: En bok om berättelser i undervisning*. Lund.

9.2 Arkivuppgifter

- Otryckta uppteckningar i Folkklivsarkivet i Lund (M-arkivet)
- 3963:24-25 Upptecknat av Edvin Ekström efter Hans Davidsson (född 1854) Maglarp (1933)
- 3963:33-39 Upptecknat av Edvin Ekström efter Anders Andersson Tilly (född 1870-talet) St Hammar, St Hammar sn, Skytts hd (1933)
- 3780 Upptecknat och meddelat av Edvin Ekström, Kungstorp, St Hammars sn, Skytts hd. (1933)
- 10135:1-2 Upptecknat och meddelat av Edvard Steiner, Lund, född i Vellinge, Vellinge sn, Skytts hd. (1946)
- 10645 Upptecknat och meddelat av Olof Christoffersson (född 1869) Fru Alstad, Fru Alstad sn, Skytts hd (1943)

14402:88-91 Upptecknat av Kerstin Örninge efter Hjalmar Teander (född 1889), Maglarp (1957)

15673 Upptecknat och meddelat av Nils Otto Lundh (född 1874), Kämpinge, Rängs sn, Skytts hd. (1961).

Otryckta uppteckningar i Dialekt och Ortnamnsarkivet i Lund (DAL)

DAL 5816

DAL 32428

9.3 Internet

Fornsök med Fornminnesregistret på www.fmis.raa.se

RAÄ Falsterbo 30:1 Pärönträdet

RAÄ Räng 2:1 Fredshögen

RAÄ Räng 9:1 Offertornen

RAÄ Stora Hammar 1:1 Kungshögen